



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

R. P. Ioannis Azorii Lorcitani, Societatis Iesv Presbyteri Theologi, Institutiones Morales

In Quibus Vnivers[a]e Quaestiones ad Conscientiam recte aut prauè
factorum pertinentes, breuiter tractantur

Azor, Juan

Coloniae Agrippinae, 1602

4. An oporteat legem vsu recipi, vt ea omnes teneantur.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14077

Ciuis, & Canonici iuris interpretum consensione comprobata, tunc in iudicio seruatur: & contra eiusmodi legem facientes, quamuis non delinquant, nihilominus poenae legis subijciuntur, quia huic periculo, & damno, sese obiecerunt. Profecto licet admodum probabilis sit opinio secunda, quam est Nauarrus sequutus: verior tamen prima opinio videtur, quae communi omnium consensu recepta est: nam si Princeps legem condit, & publice promulgat, & nullum tempus certum constituit, ex quo velit ut incipiat obligare, eo ipso velle videtur, ut simpliciter, & statim facientes teneat ac liget. Si dicas, cur igitur duorum mensium spatium datur. Respondeo, ut toto eo temporis spatio iudices ignorantium excusationem, ut probabilem, & iustam accipere possint. Si roges, an opinionem secundam tuta conscientia sequi possimus. Respondeo, quamuis prima opinio in foro iudiciali sit amplectenda, in foro tamen interiori tuta conscientia secunda teneri potest: nam Imola in capitulo secundo de consuetudine, & Franchus super d. ita in sexto, n. 11. aiunt, eam etiam secundum iura posse defendi.

Nono quaeritur, An lex afficiat ignorantes post tempus elapsum ab eius promulgatione? Abbas in capitulo cognoscens, de constitutionibus nu. 6. docet legem non affici ignorantes. Sic etiam Felinus. Idem tradit Glossa, in eo loco: immo haec est communis vtriusque iuris doctorum sententia. Sotus & quidam iuniores ipsum secuti, reprehendunt iurisperitos, eo quod asserant post tempus promulgationis exactum legibus non teneri ignorantes: Ipsi vero contra censent ignorantes obstringi, & alligari, quia propter ignorantiam excusantur a culpa, ergo etiam lege tenebantur. alioqui enim si non erant lege adstricti, non est, cur excusari dicantur.

Ceterum nihil est, quod in hac parte iurisperiti reprehendi merito queant: non enim aiunt ignorantes, non ligari legibus, sed, non affici, quod est diuersum.

Animaduertendum est, legibus tria contineri: Primum quidem lex obstringit conscientiam: ita ut lege ipsa compellatur quisque ad parendum ei, & seruandam eam: & legis contemptor, sit secundum conscientiam reus violatae legis. Secundo, Lex poenam irrogat delinquentibus. Tertio, solet lex actus aliter factos rescindere. Quod attinet ad primum, Ignorantes legem bona fide, in foro conscientiae liberi sunt a culpa; quod si ignorantia fuerit affectata vel crassa, quam vocant, in foro quidem conscientiae contra legem facientes iustam excusationem non habent, in foro vero exteriori datur actio, quoniam admittitur probatio, & exceptio ignorantiae, ut docet Abbas in capitulo cognoscens de constitutionibus nu. 9. Quod attinet ad poenam legibus constitutam, ignorantes bona fide, & probabiliter liberi sunt, & immunes a poena: nam propter culpam poena quis afficitur: ergo qui culpa caret, poenam sustinere non cogitur. Si vero ignorantia sit crassa, poena legis afficitur in foro iudiciali, qui contra legem delinquit: si autem ignorantia orta sit ex culpa leui, vel leuissima, in eo foro violator legis arbitrio iudicis, non autem poena legis ordinaria puniatur. Quod ad tertium legis actum pertinet, a-

nimaduertere oportet, inter Canonici, & Ciuili iuris interpretes, quaestionem esse, an cum lex iure ipso rescindit, quod fuerit contra eam factum, sit poena, an potius damnum. Mihi certe probatur id, quod docet Abbas, non esse proprie poenam, sed damnum, ut proinde mirum non sit, si quis legem etiam ignorans, & contra eam faciens, huiusmodi damnum incurrat: quare elapso tempore promulgatae legis, ignorantes, quum eorum ignorantia est bona fide probabilis, & iusta, excusantur quidem a peccato, & poena legis, si qua tamen fecerint, contra legem ea rescindentem, irrita sunt etiam secundum conscientiam. Clarebit exemplo quod dicimus: Sit lex praescribens, non valere certum quendam contractum post duos menses ab eius promulgatione: tunc si Titius contractum ea lege interdictum inierit, bona fide per ignorantiam, liber est a culpa, & a poena, irritus tamen & inanis erit contra eam legem initus contractus, & in foro conscientiae si quid lucri sibi acquisierit ex eo contractu, restituere omnino debet.

Cap. III.

An oporteat legem usu recipi, ut ea omnes teneantur.

Questio est inter Theologos, An lex promulgata, si moribus videntium recepta non fuerit, ciues teneat? Haec quaestionem tractauerunt Pontificij iuris doctores, praesertim Felinus, cap. 1. de Treuga, & Pace, cap. In istis, dist. 4. quaestionem autem mouet, quia non videtur ad vim legis necessarium, ut vti recipiatur: nam populus condendi leges, auctoritatem non habet, quando est Principi subiectus, in quem suam, quam habebat, transtulerit potestatem: ergo si Princeps ad populum legem aliquam ferat, eo ipso eum sibi obstringit, & obligat, & proinde peccat populus ea lege non vtens. Rursus, Princeps promulgata semel lege, iuste potest populum adigere ad legis obseruationem, & iure etiam in eos animaduertere, qui legem perfringunt: ergo populus lege non vtens delinquit: alioqui enim ex vtraque parte tum populi, tum Principis iustum bellum esset, quod fieri nequit. Si enim Princeps iure legem constituit, promulgat, & compellit ad obseruationem eius, ac punit delinquentes, sequitur, ut Populus ius non habeat contra legem faciendi.

Nihilominus communis est Canonici, & Ciuili iuris interpretum opinio, ut testantur Abbas, & Felinus, cap. 1. de Treuga, & Pace, legem vti non receptam vi carere, quamuis sit auctoritate Principis constituta, & legitime promulgata: quae sententia, & iuri canonico, & Ciuili est consentanea. Nam in cap. In istis, dist. 4. perspicue Gratianus ait: leges institui cum promulgantur: approbantur, cum moribus videntium recipiuntur. Hoc idem docent ibi Archidiaconus, Dominicus, Praepositus, & Turrecremata: idem tradunt cap. 1. de Treuga, & Pace, Innocentius, Hostiensis, Ioan. Andreas. Item, in l. de quibus, ff. de legibus dicitur: Nam cum ipse leges nulla ex alia causa non teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt: Et paulo inferius: Illud receptum est, quod leges non solum iussu legislatoris, sed etiam tacito consensu hominum,

per de

per desuetudinem abrogentur. Porro hæc communis opinio locum habet siue lex vfu recepta non fit ab ijs, qui sciunt eam esse latam, & promulgatam, siue ab ijs, qui id ignorant, vt probat Nauar. *consil. 1. de consil. q. 6. nu. 25.*

Annotandum est, magnum esse discrimen inter hæc duo: legem non vfu receptam ciues non tenere, & ligare, & legem semel vfu receptam consuetudine contraria abrogari. Non vsum legis auctores appellant Desuetudinem, in *1. De quibus ff. de legibus, & ca. 1. De Treug. & Pace, & dist. 4. cap. In istis.* Secundum verò vocare solent consuetudinem legi contrariam. Desuetudo, vel non vsum legis est, quando promulgata lege, & elapso promulgationis tempore populus perseverat in faciendi, quod facitare ante legem solebat, & de hoc Non vsum, siue desuetudine legis, in præsentia disputamus.

Secundò scire oportet iuxta quorundam sententiam, inter leges Imperatorias, aut quorumlibet aliorum ciuilium Principum, & Pontificias, hanc esse differentiam: quod illæ tolli possunt per desuetudinem siue non vsum, hæc verò non item. Aiunt enim, in desuetudine legis à ciuili Principe latæ, adesse tacitum Principis consensum, & propterea legem desinere, hoc tamen de Pontificijs constitutionibus dici non posse. quod probant, quia Principum secularium leges hæc conditione tacita ferri videtur, vt vim habeant, si vfu fuerint receptæ; sin minus, vi careant, nam vt habetur in Institut. de iure Naturali, gentium, & Ciuili, §. Sed & quòd, *Populus transfuit suam potestatem in Principem:* ergo Princeps non obligat sibi populum, nisi ex tacito ipsius populi consensu: at verò Romanus Pontifex suam potestatem proximè accepit à Christo Domino, & proindè suis legibus Christianum populum adstringit absq; vilo ipsius populi tacito consensu, sed sola Christi Domini auctoritate accepta, ceteri Ecclesiarum Præsules suis statutis plebes sibi commissas alligant Romani Pontificis auctoritate. Sed hæc differentia nihil facit ad rem, quoniam, vt dixi, iure etiam Canonico constitutum est, vt leges Ecclesiasticæ vim non habeant, nisi fuerint vfu receptæ. Et cap. *vt. de consuetud.* aperte dicitur, tolli leges consuetudine rationabili, & præscripta: sicut ergo abrogantur semel receptæ constitutiones per vsum contrarium, sic impediuntur, ne vim habeant per desuetudinem, quia vfu non recipiuntur.

Ad obiectiones verò initio propositas respondeo, legem promulgatam, & vfu minimè receptam extinguere, & desinere, non quod populus ius habeat tollere leges à Principe sancitas, sed quia leges cum instituuntur, & promulgantur, ea conditione conduntur, vt omnes teneant, si vfu recipiantur; sin minus, neminem ligent.

Secundò queritur, An vt lex vfu non recepta vi sua careat, expressus Principis consensus necessario requiratur? *Quidam* senserunt (quos refert Dominicus cap. *In istis, dist. 4.*) requiri expressum Principis cõsensum, quod scilicet Princeps dicat, scribat, vel innuat desuetudinem legis se tolerare. At *verius mihi videtur*, quod docent Abbas, & Felinus cap. *1. de Treug. & Pace.* Dominicus in cap. *in istis, dist. 4.* sufficere tacitum Principis

consensum: cui sententiæ Baldus accedit, quem illi citant. *Quæres* quidnam requiratur vt tacitus Principis cõsensu adesse probabiliter credatur? Respondent quidam permoti auctoritate Abb. in ca. *1. de Treug. Zabarel. in prom. clem. Ioan. Andr. 1. de Treug. Syluest. Ver. Lex, q. 6. vers. 4.* requiri scientiam Principis, hoc est, vt Princeps nouerit legem vfu non recipi, & nihilominus toleret, cui tamen possit cõmodè punire non seruantes legem. *Probabilius tamè Dominicus, dist. 4. c. in istis, §. legem.* Felinus cap. *1. de Treug. nu. 13. vers. considera secundo, vbi citat Calderinũ, Imolam, & Antonium Butrium, & hos sequutus Nauar. consil. 1. de consil. quest. 5. num. 25.* opinantur tacitum Principis consensum esse ipsam tacitam conditionem, qua leges ponuntur. nam hoc ipso, quod leges feruntur, eo pacto condi videntur, vt omnes obstringant, si vfu recipiantur, & proindè non requiri Principis scientiam: sufficit enim hæc implicita conditio, qua leges initio sancuntur. *Item,* Princeps statim atque legem constituit, & promulgat, potest ministros adhibere, qui populum compellant ad obseruationem legis: ad hoc enim habet ius & potestatem, quod si non faciat, & ob id lex vfu minimè recipiatur, sibi imputet, non populo; & propterea, eo ipso, tacitè consentit: Siquidem potest cõmodè efficere, vt lex vfu recipiatur, nec id faciendum curat.

Tertiò queritur, Quando lex censeri possit nõ vfu recepta? Respondeo, cum Felino, Dominico, & Nauarro, non sufficere, si quidam legem ferent, alij verò non feruent. *Tunc* itaque lex dicitur vfu recepta, quando tota communitas, vel maior pars eam obseruat, & proindè minor pars cũ contra legem facit, delinquit, ac peccat. Si igitur lex lata fuerit ad certum populum, & totus populus, vel maior pars ipsi paruerit, recepta vfu censetur. Eadem ratio est, quando lex ad certam Prouinciam, vel Regiõem, vel Collegium fertur. Quare ea lex non est vfu recepta contra quam vel tota Respublica, vel eius maior pars facit. At verò multæ leges Pontificiæ, Imperatoriæ, aut Regiæ sunt, quæ licet à maiori Prouinciarum parte, vfu receptæ sint, in alijs tamen Prouincijs vim nõ habent, quoniam in illis non sunt vfu approbatæ. Videmus multos Canones in Italia, Hispania, & alijs Prouincijs vfu receptos, qui tamen in Gallia, vel Germania, vel Polonia, nullius sunt firmamenti, & auctoritatis: quia ibi non sunt vfu recepti, vel saltem, quia eos consuetudo abrogauit: *Item,* quando variæ ac multæ Prouinciæ, vni Principi subiectæ sunt, diuersarum gentium; sipe diuersis moribus, ritibus, caeremonijs, & legibus vtuntur, ac proindè tunc non sufficit, si legem maior pars Prouinciarũ recipiat, vt in alijs quoque Prouincijs vfu recepta habeatur.

Quartò queritur, An vt lex per non vsum vi, & auctoritate careat, necessaria sit aliqua præscriptio, vt vocant recentiores legum, & canonici iuris interpretes? *Quidam* opinantur præscriptionis opus esse, & addunt legitimum præscriptionis tempus esse decennium, quod in iure ciuili longum tempus vocatur: Et in hoc nõ vsum, vel desuetudinem à Consuetudine legi contraria differre, quòd cõsuetudo, vt legem vfu receptam aboleat, & abroget; debet continuari vsque ad

quad ra.

quadraginta annorum spatium; at verò non vsus legis siue defuetudo, vt vim, & auctoritatem habeat, satis est si vsque ad decennium continuetur, vt testatur Couarru. libro secundo *Paria. resolut. cap. 16.* ex Imola, Felino *cap. 1. de Treug. & Pace. nu. 13.* Calderi. Abbate, & Iason. & alijs, quos ibi citat, & sequitur. Et sufficit decennium, vt defuetudo vim habeat, hoc est, vt Canon, vel lex per decennium vsu, & more nõ recepta, vi, & auctoritate careat, etiam Principe ignorante ipsam defuetudinem: vt docent Felinus Imola, & Couarruias, vna cum Calderino, Abbate, & alijs. Sic etiam docet Nauar. *de constitut. conf. 1. q. 5. nu. 2. 4.*

Porro quidam alij sentiunt leges ciuiles, & quæcunque statuta Municipalia, per non vsu siue defuetudinem decennij tempore confirmatam vim amittere; Canonicas verò Constitutiones, non nisi per defuetudinem quadraginta annorum spatio continuatam finiri. Alij verò sentiunt, ad defuetudinem nullam requiri præscriptionem: quamuis ad consuetudinem contra legem præscriptio sit necessaria.

Dicendum iuxta primam sententiam mihi videtur, legem saltem Canonicam vsu receptam, per consuetudinem contrariam non tolli, nisi ea consuetudo per quadraginta annos confirmata continuataque sit; quamuis legem ciuilem consuetudo contraria, decennij tempore possit auferre: **lex** verò promulgata quæcunque sit, Canonica siue Ciuilis, vi & potestate non caret per defuetudinem, nisi illa per decennium fuerit continuata. **Ex quo** efficitur, vt Princeps habeat intra decennium ius, & potestatem adigendi poenis etiam constitutis, populam ad seruandam legem legitime promulgatam: nec opus est intra id tempus, vt legem denuo constituat, etiam si non fuerit recepta, quia cum non sit ante decennium per defuetudinem sublata, sufficit, si Princeps imperet populo, ne contra eam faciat. Si tamen non vsus, siue defuetudo continuetur per decennium, lex amplius non valet, nec iure potest Princeps punire ciues non implentes legem, nisi legem redintegret, ac renouet. **QVAERES**, quam igitur vim habeat ante decennium defuetudo siue non vsus? **Respondeo**, vim habere impediendi, ne promulgata lex incipiat valere non enim abrogat legem, cum nondum ea cæperit vim habere; sed impedit, ne valeat: ita tamen impedit intra decennium, vt intra id tempus possit lex vsu recipi, & possit quoque Princeps populam compellere ad recipiendam eam.

Quintò quaeritur, Quid discriminis sit inter defuetudinem siue non vsu legis, & consuetudinem legi contrariam? **Respondeo**, testantibus Dominico in *cap. In istis. §. leges, ad finem. dist. 4.* Felino in *cap. 1. de Treug. & Pace. nu. 12.* *versicul. Intelligite quæris.* Nauar. *conf. 1. de constitut. quæst. 5. nu. 2. 4.* primò ea differre, quòd primi, qui consuetudinem contra legem inducunt, delinquant, nisi ex aliquo accidenti excusentur: & successores non peccant, quia bona fide possunt legem negligere secuti primos, qui contra legem fecerunt. At verò quando lex non est vsu recepta, etiam primi, qui frangunt, non peccant, id sciente legislatore, & non puniente, cum possit cõmodè punire, quamuis peccent ignorante Principe defuetudinem,

aut sciente, & non puniente, quia punire cõmodè nequit, vt docent Imola, Felinus, & Couarruias, & Nauarrus, *locis citatis*, quoniam bona fide moueri queunt, vt præter, aut contra legem agant, quia vident legem nondum esse vsu receptam; cum videant principem non punire, cum possit. & hoc solùm potest eos à culpa excusare præter alias causas. **Secundò**, contra legem receptam consuetudo per errorem, aut ignorantiam introducta præscriptionis vim habere non potest: nam consuetudo introduci non potest, nisi ab ijs qui possunt & volunt eam introducere, vt suo loco dicitur: at verò lex vsu non recepta, vim & potestatem habet, etiam si per errorem, vel ignorantiam ipse, Non vsus, vel defuetudo introducatur, vt tradidit Nauarrus. **Tertiò**, Consuetudo legi contraria vim, & auctoritatem non obtinet, nisi per præscriptionem continuata: & præscriptionis tempus, non incipit à primis, qui peccant, consuetudinem contra legem inducentes; sed à successoribus, qui primos bona fide sequentes, in cõsuetudine ante iam capta perseverant. Et interrumpi potest præscriptio, quæ interrupta nequit amplius continuari, sed erit alia, quæ denuo inceperit, si iterum renouetur. **At** verò non vsus siue defuetudo, statim ab initio vim incipit habere in primis lege non vten- tibus; & statim desinit, si lex incipit seruari. **Quartò**, consuetudo legem tollit, & abrogat, quæ erat vsu recepta, & omnes obstringebat. Defuetudo verò siue, Non vsus, legem non tollit, sed impedit, ne vim, auctoritatem, & potestatem assumat. Nam quamuis lex sit instituta, & promulgata, nõ tamen ciues alligat, donec vsu recipiatur: ergo per Non vsu, siue Defuetudinem lex minime abrogatur, sed impeditur, ne vi sua populam teneat, vt Abbas, & Felinus, *locis supra citatis* tradiderunt.

Sextò quaeritur, quam vim habeat Defuetudo, siue Non vsus contra legem, legislatore sciente, & non puniente, cum possit. **Respondeo**: Tunc Non vsu siue defuetudinem potius habere vim abrogandi legem, quoniam hoc ipso, quod scit legislator defuetudinem, siue non vsu, nec puni- tum, cum possit, tacite videtur legem abrogare. **Item**, duo actus, vel tres sufficiunt contra legem, quando fiunt legislatore sciente, & non puniente cum possit, vt tradit Abbas loco citato. **At** verò ad Non vsu siue defuetudinem requiritur decennium, vt ante iam dixi: videlicet cum legislator nihil nouit de ijs, qui legem non seruant.

Septimò quaeritur, Quomodo intelligi debeat defuetudo, vel non vsus legis? **Respondeo**: quodcunque casus legis non accidit, non censetur non vsus, siue Defuetudo, etiam si per centum, vel mille annos lex non seruetur, quod idem est, ac si cum iuris vtriusque doctoribus dicas, appellatione non vsus, vel Defuetudinis nõ accipi actus simpliciter negativos. **Pono exemplum**: si per centum annos nullus natus est hermaphroditus, & propterea populus vsus non est lege aliquid constituyente, vtputa *l. in ærius. ff. de stat. hominum*, vbi decernitur hermaphroditum magis eius sexus æstimandum, qui in eo præualet: talis nõ vsus vel defuetudo nihil inducit cõtra legem, quia est actus simpliciter in negatione consistens. **Quare**

Desuetudo siue non vsus is accipitur, quo casus legis accedit, & tamen lex non impletur à tota communitate, vel maiori eius parte. Et hinc liquet, quomodo intelligendum sit, quod docent Ioannes Andreas in c. Ioannes de clerici coning, & Felinus c. 1. de Treug. & Pace, videlicet legem non tolli per non vsum, hoc est, nihil continentem contra legem, vt rectè dicit Nauar. conf. 1. de const. q. 6. nu. 25.

Quod queritur, Quando priuilegium impetratum à Principe amittatur per non vsum? **R**espondeo, si per decennium priuilegium non vtatur, illud nos videmur amittere. l. 1. ff. de Nundinis. dicitur. Nundinis impetratis à Principe nõ vtendo, qui meruit, decennij tempore vsum amittit. Hæc ibi. Vt si ciuitas, vel populus impetrasset facultatem celebrandi nundinas, & per decennium eas non fecisset: Item, si Princeps ciuitati vel populo concessisset priuilegium scholas erigendi ob studium literarium generale, & decennij tempore non erexisset, priuilegium perdidisset. Præterea, si quispiam beneficio Principis liber esset, & immunis à tributis pendendis, vel soluendis decimis, vel militibus hospicio excipiendis, priuilegium amitteret per non vsum, aut contrarium actum. At sciedum est oportere desuetudinem, vel non vsum esse voluntarium: nam si sit necessarius, priuilegium non amittitur; Verbi Gratia, si quis non est vsus priuilegio, quia non potuit, aut quia se occasio non obtulit, l. 1. ff. de facijs, §. vltimo, & l. sequenti, ff. de seruitutibus rusticorum prædiorum, vbi habetur, nõ amitti seruitutem mihi debitam de aqua ducenda in fundum meum, si ideo nõ vtor, quia fons exaruit: item, si aliqua ciuitas obligata sit Principi, ita vt compellatur ad militum exercitum cogendum, quando Princeps cogit, & centum annorum tempore Princeps non cogit, non desinit ciuitas esse obligata, eo quod occasio non se obtulit. Item, si Princeps non vocauit populos sibi obligatos ad certum aliquid faciendum, quia alij quorum ministerium, & opera sibi sufficit, præsto fuerunt, nequit Principi tribui desidia, & negligentia, si non vocauerit populos sibi ad id deuinctos. Vnde ciuis libertatem non recuperat contra dominum, si Dominus non vtatur eius ministerio, & obsequio, quia nunquam fuit oblata occasio, in qua esset opus vti. Præterea, vt priuilegium amittatur per non vsum, siue desuetudinem necesse est, vt simpliciter detur facultas aliquid faciendi. Nam si princeps Titio priuilegium concesserit, vt eo possit vti, si velit, aut non vti, prout sibi libuerit, non perdit illud, etiam si multo tempore eo Titius non vtatur. Vt si Imperator, vel Rex facultatem concederet Caio extruendi molendinum in communi, & publico flumine, eo adiecto, vt faciat, aut non faciat, vt sibi libuerit, non idcirco quod molendinum non extruit, Caius priuilegio suo cadit. At verò si quis facultatem impetret à Romano Pontifice Missæ sacrificium faciendi, & offerendi, tempore, aut loco sacris interdicto, & decennij spatio sacrum non faciat, priuilegium amittit, quia est simpliciter data facultas, vt sacrificare queat, non autem vt immolet, aut non immolet arbitrato suo. Pari ratione, si quis Principis arbitrio priuilegium impetrauerit, ne coram Iudice ordinario conueniri possit, & sinat se conueniri, aut iudicari, & ab eius sen-

tentia ad principem non prouocet, suum priuilegium deperdit.

Cap. V.

Qualis debeat esse Lex.

Primo queritur, Quot & quæ requirantur, vt iusta sit lex? **R**espondeo, in hac re non esse Isidori regulam contemnendam, monentem, vt lex sit honesta, iusta, & eorum, quibus imponitur, moribus accommodata, vt fert natura hominum & patriæ consuetudo: loco & tempori conueniens, necessaria, vtilis, manifesta: hoc est, non obscura, non captiosa, ob nullum priuatum commodum, sed communem ciuium salutem, & utilitatem conscripta. Hæc ille; à quibus non longè absunt, quæ scripsit Quintilianus: lib. 2. cap. 4. *Vt iustum leges, inquit, aut in verbis, aut in rebus est. In verbis queritur, an satis significant, an sit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in populum ferri debeat, an in singulos homines: maxime verò commone est quaerere, An sit honesta, an vtilis. Nec ignora plures fieri à plerisque partes: sed nos iustum, piuum, religiofum, ceteraque his similia honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solet. Aut enim de re ipsa queritur, vt digna ne pena, vel præmio sit: aut de modo præmij pænæque. Quæ tam maior quam minor culpa potest. Vtilitas interim natura discernitur, interim tempore. Quædam an obtineri possint, ambigi solet: ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi solere. Hæc Fabius dilucidè de viris virtutibus legis. Ifoocrates in Panathenæico iudat leges, quæ sunt faciles cogniti, clare, manifestæ, vtilis, inter sese congruentes, ad publica, non ad priuata comoda constitutæ.*

Sed in hac re duo potissimum consideranda esse videntur: primum, An leges, de quibus ferendis agimus, de totius Reipublicæ salute, & utilitate sanciantur, an verò vnum atque alterum articulum contineat: nam in illo primo legisserem oportet omnia genera rerum publicarum, omnes qualiscunque populi mutationis, & conseruationis modos diligenter perscrutari, Cives & totam Rempublicam probe nosse, & ad illud statum perducere, qui ad bene viuendum quam maxime accedit, & quantum humano ingenio, & prouidentia fieri potest, quam diutissime in bono populus conseruetur. Quæ omnia, Aristotelis præcepta sunt. lib. 1. Rheio. capit. 4. lib. 3. Polit. capitulo septimo. libro quarto, capitulo primo. libro quinto, capitulo 9. & lib. 6. cap. 5. & lib. 7. cap. 2. lib. 10. capitulo 9. Eibico.

Secundò queritur, An leges oporteat omnes ad virtutem referri. **R**espondeo: omnes, quam maxime fieri potest, esse debere virtutum officijs accommodatas: quoniam ex hoc ciuium salus, Reipublicæ incolumitas, libertas, pax, concordia, gloria, decus, & rerum omnium abundantia nascitur, ac pendet. Quo fit, vt eorum non sit probanda sententia, qui putant leges potissimum esse constitutas, vt earum metu hominum comprimitur audacia. Contra enim Plato lib. 1. de legibus, & Cic. lib. de legibus. legis putant esse per suadere, nõ autè omnia vi ac minis cogere. Et Diod. lib. 1. de Barbarorum leges reprehendit, quæ magis punire, quàm docere videantur: & Xenophon lib. 1. de Ciri vi-